

RESUM: Documents constitutius a l'Edat Mitjana:

una comparativa dels països veïns

Els documents constitutius de ciutats i viles franques dels segles XII a XIV, tant al nord com al sud del Pirineu tenen elements comuns amb els Pariatges d'Andorra. En aquest article es vol fer una tipologia d'aquests documents entre senyors, i presentar alguns aspectes característics dels pariatges i cartes de costums presents als països veïns mitjançant uns curs extractes d'exemples representatius dels mateixos.

RESUMEN: Documentos constitutivos del Medioevo: una comparación entre países vecinos

Al estudiarse los documentos constitucionales de Andorra, los Pariatges, se advierten unos textos muy ricos que dejan entrever un entorno cultural i social que ultrapasa las fronteras. No aparecen en un desierto, sino en una sociedad medieval en que los nobles y la igle-

sia han tenido que resolver dificultades de vecindad y contemplar proyectos en común. El objetivo de este artículo es hacer un recorrido de las zonas vecinas, especialmente por el sudoeste de la actual Francia y, en menor medida, de la Catalunya de los siglos XIII y XIV, y examinar los documentos constitutivos existentes, que no han tenido la trascendencia de los de Andorra.

RÉSUMÉ: Documents constitutifs du Moyen âge: une comparaison entre pays voisins

Les documents constituants des villes et des cités franches du XIIe au XIVe siècle, aussi bien du côté nord que du côté sud des Pyrénées, ont des éléments communs aux Paréages d'Andorre. Le but de cet article est d'établir une typologie de ces documents entre seigneurs, et présenter certains aspects caractéristiques des Paréages et des lettres de coutumes présents dans les pays voisins, moyennant de courts extraits d'exemples représentatifs de ceux-ci.

Documents constitutius a l'Edat Mitjana: una comparativa dels països veïns

Alan Ward i Koeck

Introducció

Quan un estudia els primers documents constitutius d'Andorra, els Pariatges, aquests documents força rics ens deixen entreveure un entorn cultural i social que va més enllà de les fronteres de les Valls. No sorgeixen en un desert, sinó en una societat medieval en què els nobles i els dirigents religiosos ja han hagut de resoldre dificultats de veïnat i emprendre projectes en comú. Amb aquest article voldria fer una volta pels països veïns a Andorra, essencialment al sud-oest del que actualment és França i, en menor mesura, als països catalans dels segles XIII i XIV, per examinar els documents constitutius que sovint s'hi van crear, però que pels motius que sabem no sempre han tingut la durada efectiva dels nostres.

Panorama econòmic i demogràfic dels ss. XII a XIV

Després de la Croada contra els Albigesos, existeix una partició del Llenguadoc, almenys pel que fa a la noblesa i els terratinents. D'una banda, es mantenen encara algunes famílies "velles", originàries de la regió. Aquestes es concentren essencialment en la part oest del país, com per exemple la família comtal de Foix i la d'Armanyac. D'altra banda, en tot el triangle que va des de Tolosa fins a Besièrs i Perpinyà els nobles francesos i el mateix poder real francès han reemplaçat en gran part les dinasties regnants.

Es pot distingir un fenomen de doble centralització: d'una banda el creixement geogràfic dels poders comtals de Foix i Armanyac, i de l'altra la del poder reial francès. Junt amb això cal fer també menció dels anglesos, ja que els reis Angevins eren també ducs d'Aquitània i prou aviat van començar a formar un contrapoder davant del rei francès, contraposició que acabaria donant lloc a la Guerra dels Cent Anys (1337).

Al mig d'aquest panorama polític n'existeix un de social. Hi ha un creixement demogràfic constant: s'haurà de distribuir mitjançant una millor explotació del terreny i una expansió de la zona cultivada. La situació al nord del Pirineu és doncs una mica diferent de la del sud, on no és tan greu, ja que les expansions polítiques cap al sud i cap a les illes donen una certa sortida a l'excés de població.

Amb tot, el factor econòmic és potser el que més va impulsar els canvis socials i demogràfics de la regió. D'un costat, hi ha la possibilitat d'explotar nous terrenys, en termes d'efectius humans. De l'altre, el creixement al sud d'Europa del fenomen

monàstic (els cistercencs i els dominicans), amb els coneixements tècnics necessaris per treure un rendiment econòmic de les zones boscoses encara considerables d'aquella època i transformar el bosc en conreu.

I finalment hi ha una necessitat de finançament. Mostrant un cert cinisme, es pot dir que les Croades van jugar un paper essencial per mantenir feliçment ocupats els fills menors de les nissagues nobles, però el seu rendiment econòmic no va ser l'esperat. Més aviat a la inversa: les despeses encorregudes pels nobles per participar-hi, entre armadures, cavalls, salaris de la gent, transport i altres despeses, va portar més d'un a hipotecar les seves propietats, primer a la banca jueva i després a la llombarda, o bé a l'ordre dels Templers.

Mitjançant la creació de noves vil·les, els senyors podien esperar un millor rendiment d'uns terrenys anteriorment erms. Tant en el cas de nous establiments com per les ciutats ja antigues, el mecanisme era el mateix: l'atorgament de cartes de franquícia que reduïen o anul·laven completament l'impost directe que els habitants de la vil·la devien al senyor. Això sí, reemplaçant-la per altres impostos, indirectes aquesta vegada, sobre el transport, sobre els mercats, etc. Alhora, s'afavoria que les noves vil·les esdevinguessin centres comercials, amb les infraestructures *ad hoc* (ponts, plaça del mercat o firal), el que explica que fins a èpoques molt recents és en aquests llocs que se solia fer els mercats setmanals o mensuals.

Tot comptat, aquest mecanisme va afavorir un creixement econòmic que va durar durant el període, i que només la Mort Negra va aconseguir parar en sec a partir de la segona meitat del segle XIV, amb el seu "atac" inicial de 1347-50 i els rebrots periòdics durant tot el restant del segle (1361, 1392).

Tipologia dels documents constitutius

Per classificar els documents constitutius de la regió, podem parlar dels tipus següents: carta de constitució unilateral, en què un sol poder polític decideix fer una nova fundació;

carta de constitució bilateral o multilateral, establerta entre dos o més senyors i anomenada pariatge (en llatí medieval *paragium*, llatinització del francès o de l'occità), i en què els dos senyors regeixen la nova ciutat de manera indivisa;

carta de costums, atorgant certs drets a la població d'una vil·la;

document modificador d'una de les precedents.

La carta de constitució unilateral podia ser obra tant d'un noble com d'una autoritat religiosa. En el cas d'un noble, es tractava d'una fundació que podia ser motivada sigui per motius econòmics, com pot ser el cas d'algunes bastides, sigui per motius polítics. En aquesta última categoria podem trobar tota una sèrie de castells militars (vil·la alta), amb el seu poblat de pagesos situat al seu peu (vil·la baixa) al llarg de les fronteres entre poder anglès i poder francès durant la Guerra dels Cent Anys, especialment al llarg del riu Dordonha.

En el cas d'una autoritat religiosa, generalment una abadia, sovint es constituïa una salvetat.

Castell en una posició defensiva a les ribes del Dordonha, on s'aprecia a l'esquerra una part del poblat al seu peu.

Pel que fa al pariatge, sembla que caldria buscar-ne l'origen en un costum normand citat en la "Coutume de Normandie". Segons aquest, a la mort d'un senyor es podia dividir les seves terres entre dos o més fills, i el fill cadet tenia el mateix tracte que el seu germà gran:

"La tenure par parage est quand cil qui tient et cil de qui il tient sont pers et parties de l'héritage qui descend de leurs ancesseurs."¹

Tenir per pariatge és quan aquell que ho té i aquell del qui ho té són iguals i parts de l'herència que reben dels seus avantpassats.

Durant el període que ens interessa, aquesta forma original es va reemplaçar, al menys al Lenguadoc, per una associació –indivisa– sovint entre un senyor i un abat, però a vegades entre dos senyors en motiu de la creació d'un nou poble o ciutat. Tenim per exemple els pariatges d'Agén (1217), de Maseres (1253) i de Pàmies (1297). D'aquestes ciutats, Maseres i Pàmies han conservat la seva estructura urbana típica de les bastides, centrats al voltant de la plaça del mercat de grans dimensions.

Cal notar que en aquesta zona era freqüent la seva renovació periòdica, quan canviava el titular d'una de les parts. Es pot citar el cas de Caseres de Marsà: disposem d'una renovació del pariatge, a data de 28 de febrer del 1344, en què l'Alienor de Cominges, en representació del seu fill Gastó III de Foix, i l'abat Sanç Aner renoven el pariatge acordat entre la vescomtessa Margarida de Bearn i l'abat Vidau. Però dos anys més tard, el Gastó III ha arribat a la seva majoria i torna a renovar el mateix pariatge (també amb el mateix abat Aner) a data de 26 de febrer del 1346.²

1. PLANCHÉ, J.R. *Hugh de Gournay – The Conqueror and his Companions*, Londres 1874

Més al sud, tenim entre altres els exemples del pariatge d'Organyà (1232) entre el priorat d'Organyà i el comte de Foix, el de Roses (1229) entre el comte Hug d'Empúries i l'abat Ponç, i d'Andratx (1323) entre el rei Jaume I i el bisbe Berenguer de Palou. Ara, cal dir que en aquests tres casos el document de pariatge no es va signar en vista de la creació d'un nou assentament, sinó per resoldre una situació conflictiva entre les parts en qüestió referent a una vil·la existent. Aquesta tendència que s'observa molt al sud del Pirineu.

De l'últim tipus de document, la carta de costums, en tenim força exemples. Una de les més conegudes és la Costum de Tolosa del 1286 (Consuetudo Tholose).³ Cal dir que sovint hi ha molts punts de semblança entre cartes de costum de la mateixa època, però de vil·les diferents; es tracta gairebé sempre de documents ulteriors a la fundació del lloc; per exemple un Costum del segle XIV quan la fundació es va fer, mitjançant pariatge o no, al segle XII o XIII. Altres aspectes més concrets destaquen pel seu contingut, com per exemple els preceptes urbanístics que apareixen gairebé sempre. A Tolosa, hi havien limitacions sobre els elements de la façana que sobresortien per damunt del carrer:

*"Noverint [...] quod usus et consuetudo est Tholose quod, si aliquis juxta aulam lapideam ex parte carrerie solarium de novo edificare [...] voluerit in loco in quo solarium ante non erat, trabes cujus solarii exirent supra carreriam ultra unum palmum, quod trabes illius solarii [...] non debent exire ultra portale nisi unum palmum."*⁴

Que sàpiguen que és ús i costum de Tolosa que, si algú volgués construir de nou tocant una construcció de pedra un balcó de la banda del carrer en un lloc on abans no hi havia cap balcó, amb bigues que surtin al carrer de més d'un pam, que les bigues d'aquell balcó no han de sortir més d'un pam mes enllà del portal.

Llengua dels documents

Pel que fa a la llengua emprada, es nota un horitzó bastant clar pels volts de l'any 1300. Abans d'aquesta data, gairebé tots els documents són redactats en llatí, amb generalment una forta influència de la llengua vernacular del lloc, entre altres pels termes tècnics i els noms de persones. En són exemples els mateixos Pariatges d'Andorra, però també el pariatge (1241) i la carta de costums (1299) de Lesat (Lézat-sur-Lèze).

A l'extracte anterior dels costums de Tolosa, podeu constatar l'ús no massa romà de la paraula carrer, *carrièra* en occità.

Alguns documents més tardans també es van redactar en llatí, com la carta de costums de Montegut de Pardiac, però sovint s'observa que es tracta d'una adaptació d'una altra carta de més antiga.

2. en TUCOO-CHALA, P. *Le livre des hommages de Gaston Fébus*, Saragossa 1976

3. in GILLES, H. *Les Coutûmes de Toulouse*, 1969

4. *op. cit.*, p.148

A partir del canvi de segle es va anar introduint bastant ràpidament el costum de redactar els documents en la llengua del país –això sí, puntuant-la amb certes expressions llatines. Les citades renovacions del pariatge de Caseres en són un exemple, però també la carta de costums de Podenàs (1367) a prop de Nerac, on al mig d'un text en el gascó més florit apareixen expressions llatines com *noverint universi, item* :

Forma dels Costums de Podenàs

castèt
crompar
aquerras
compelisca

Forma del llenguadocià

castèl
comprar
aquelas
també forma del llenguadocià ... i de l'andorrà

Plaça del mercat d'una bastida del Perigord.
En molts altres casos s'hi ha construït un firal cobert de fusta (*halles*).

Lectura comparativa de documents (extractes)

Per il·lustrar el tipus de document que encara es conserva, he escollit algun fragment variant al màxim el tipus i la font. El primer és un acord entre cosenyors de Roses, el comte Hug d'Empúries i l'abat Ponç de Sta. Maria de Roses, sobre la partició de drets jurídics, datat del 1229 i en llatí.⁵

“Notum sit cunctis quod nos Ugo Dei gratia Impuriarum comes per nos et per omnes nostros presentes et futuros venimus ad bonum finem et ad

5. Document disponible on-line a la Web de l'Arxiu Diocesà de Girona, a l'adreça www.arxiuadg.org/annex/roses.htm .

amicabilem compositionem super omnibus iusticiis et firmamentis iuris et bannis omnium hominum habitantium in villa de Rodis et forensium, tam mercatorum quam aliorum ad predictam villam adveniencium, sive sint in mari sive in terra, a Morrello usque ad regnum de Martimo, vobiscum Poncio Dei gratia abbate Ste. Marie de Rodis et conventu eiusdem, in hunc videlicet modum, quod vos et successores vestri ponatis semper unum baiulum et nos alium qui recipiant comuniter firmancias omnes et firmamenta de directo et utrique teneantur sacramento fideles esse nobis et vobis in illo officio et firmancie et querimonie que fient racione honoris vel possessionum que per monasterium vestrum tenentur vel in futurum tenebuntur veniant tantum in manum vestram et successorum vestrorum vel baiuli vestri et in illis nichil nos vel nostri recipiamus.”

Que sàpiguen tots que nos Hug, comte d'Empúries per la gràcia de Déu, hem arribat per Nós i tots els nostres presents i futurs a bona fi i a amigable composició sobre tot el que pertany a la justícia i establiment de lleis i bans per tots els homes habitants a la vil·la de Roses i els seus forasters, tant mercaders com qualsevol altre que arribi a la predita vil·la sigui per mar sigui per terra, de Morella fins al regne de la Maresme, i amb Vós Ponç, per la gràcia de Déu abat de Santa Maria de Roses i el seu convent, de la manera següent: que Vós i els vostres successors poseu sempre un batlle i Nós un altre que rebin comunament totes les caucions i garanties de dret, que els dos siguin tinguts per jurament d'ésser fidels a Nós i a Vós en l'ofici i que vinguin les caucions i requeriments que es facin per raó de l'honor o de les possessions que són tinguts o d'aquí endavant siguin tinguts pel vostre monestir a la vostre mà i a la dels vostres successors o del vostre batlle i que ni Nós ni els nostres en rebem res.

Aquest extracte, que correspon a principis del text, pren la forma clàssica dels texts públics, notifica el seu contingut a tothom *notum sit cunctis*. Aquesta entrada en matèria, més típic al sud del Pirineu, alterna amb una altra potser més corrent al nord: *noverint universi*. Prou estranyament, no es troben cap de les dues fórmules en els Pariatges d'Andorra, però sí en la concòrdia entre el Bisbe Guillem de Montcada i el comte Roger Bernat III del 1299.⁶

Hi ha dos punts en aquest text que ens recorden bastant els Pariatges d'Andorra. Una és la figura d'"amigable composició", correntment aplicat a les relacions entre famílies nobles, i que sembla indicar la prèvia existència d'un punt de desacord que aquest text té cura de resoldre. No tenim però més evidència d'aquest fet en el cas de Roses. El segon punt és la representació dels senyors mitjançant un batlle (*baiulus*) cadascun, representació que pren tot el seu significat en l'administració de la justícia tal com es relata en la resta del text. Cal recordar que el paper del batlle no es limitava a la justícia, essent representant del senyor amb atribucions d'administració del domini -i que també tenia un paper fiscal important.

6. in VELA, S. La prestació d'homenatge: l'acte central de la senyoria andorrana, *Papers de Recerca Històrica* vol. 1

Aquest document és típic en el sentit que regula una fundació anterior. Examinem ara el cas del pariatge de Castilhonés situat al sud de Brageirac (1259, original llatí), i al bell mig d'una de les zones més afectades per la futura guerra dels Cent Anys. Aquesta vil·la s'estableix com una nova fundació a parts entre l'abadia de Cadouin d'una part, i els dos germans senyors de Mons, conjuntament, de l'altra. Per complicar encara més la cosa, resulta que el terreny en qüestió ja era propietat divisa de les dues parts anteriorment a la fundació:

“Comme ce domaine était situé dans un pays peuplé de gens pervers, c'était depuis longtemps un lieu désert, des pillards, des larrons et de mauvaises gens y demeuraient, ainsi que dans ses dépendances, au point que les travailleurs et les gens de bonne réputation ne pouvaient et n'osaient y vivre, les bras de leurs seigneurs n'étaient pas tendus avec assez de vigueur pour pouvoir y maintenir la paix et protéger ce lieu de leurs ennemis malfaiteurs.

Voulant, désirant que la vertu de paix et de concorde régnât dans les dits lieux, [...] une ville y fut bâtie, [...] que les dîmes et que les prémices des fruits de la terre fussent donnés, et que d'autres biens en arrivassent en l'honneur de Dieu, de sa mère et pour l'accroissement du nom chrétien, et afin que les guerres et leurs pièges, les brigands et les mauvais sujets, par le secours de la dite ville, pussent être repoussés plus loin, et que la vertu de paix et de concorde régnât dans les dits lieux”.⁷

Amb aquest fragment s'aprecia la motivació de la nova fundació: aprofitar un terreny erm. També es nota l'aparició d'un fenomen que va tenir lloc en moments en què el poder senyorial era feble: el bandolerisme. Aquest mal es va estendre en grans zones del sud del Llenguadoc després de la Croada contra els Albigesos. La seva causa principal sembla haver estat l'absència de poder dels comtes de la zona, eliminats i reemplaçats “a distància” pel poder reial francès encara feble; va ser el cas dels comtes de Tolosa i de Carcassona.

És en això que es veu la necessitat de la construcció de fortificacions als voltants de vil·les essencialment agrícoles i mercantils, però també sobre alguns ponts: les portes fortificades de l'anomenat Pont del Diable (a prop de Montoliu, Arièja) no servien només per cobrar el dret de pas, sinó també per protegir-se contra les bandes de gent armada.

La resta del text se centra en les donacions fetes per part i d'altra per donar consistència al nou establiment:

“Les dits seigneurs ont donné et cédé par une vraie et irrévocable donation, faite entre vifs, non feinte ni cachée et ne devant jamais être redemandée pour ingratitude ni pour autre cause, au susdit sénéchal au nom du comte susdit, et pour lui recevant, les dits coteau et château, ou domaine

7. in HOARE L.J. Castillonnès, *les origines de la bastide*, ed. C.E.B. 1990

"Pont de Diable"

de Castellonnès, autant seulement qu'il en sera besoin et nécessaire pour construire une ville selon le jugement et connaissance de Gautier de Rampoux, bayle de Monflanquin et de maître Ponce Maynard. Les susdits et maître Pons et Gautier placeront des bornes de pierre autour des dits coteau et château, entre lesquelles bornes, la dite ville sera bâtie selon la connaissance et avis des mêmes, laquelle ville soit toujours de la propriété et du domaine du comte susdit et de ses successeurs".

Amb aquest tipus d'estipulació, el pariatge es comporta exactament de la mateixa manera que el contracte de societat mercantil que coneixem encara avui en dia, i també com els contractes entre associats per l'armament d'un vaixell de comerç. En aquestes noves fundacions, es relaxava una mica el control bastant estricte amb què els senyors –teòricament– encara regulaven la vida dels seus subjectes en algunes de les ciutats més velles. Aquest control, derivat del servatge, es podia exercir fins als detalls més personals, però ja no es podria exercir de la mateixa manera en els nous establiments. En la carta de Viana (1310), per exemple, es fa menció explícita que:

«Les habitants de ladite bastide pourront librement marier leurs filles où ils voudront et faire accéder leurs fils aux ordres de l'Église.»

Aquest petit fragment no és únic en aquest sentit,⁸ i si bé podria fer saltar –i amb raó–

8. Apareix redactat pràcticament de la mateixa manera als Costums de Belmont del Perigord.

Porta i muralles de la bastida de Viana (Agenès), on es distingeix l'escut de la vil·la compost per parts de les insígnies dels dos fundadors: el rei d'Anglaterra (tres lleons) i el comte d'Islandia (creu catarà)

qualsevol representant del feminisme modern, també ens ha de fer reflexionar sobre les seves motivacions econòmiques. Una filla que se n'anava de l'establiment representava una pèrdua de mà d'obra, particularment dolorosa durant els primers anys crítics abans que realment estigués consolidada. La incorporació d'un fill als ordres també representava una pèrdua de potencial econòmic. I en efecte hi ha hagut casos de bastides que no han sobreviscut a la primera generació de pobladors.

Per l'ordre cronològic, la carta de costums de Podènàs⁹ a prop de Nerac (1367, original gascó) serà l'últim d'aquest article. Com ja s'ha comentat, és redactat preferint no només la llengua vernacular més aviat que el llatí, sinó a més en el gascó d'aquell lloc i d'aquell temps, el que li dona tot el seu sabor.

Aquest Costum, redactat al 1367, és una represa d'una de més antiga i que es va perdre en un incendi durant les lluites entre el comte de Foix i el d'Armanyac, que van acabar amb la mort de Joan I d'Armanyac al 1362. Els dos primers punts sobre els que

9. in OURLIAC, P. et GILLES, M. *Coutumes de l'Agenais*, T.II

incideix és –no estranyament– sobre la fiscalitat. Podenàs era una vil·la franca, excepte pels serveis que els habitants havien de prestar a la comunitat, i alguns impostos com la talla –que també es cobrava a Andorra:

“Premerament autrejan(t) e acorden(t) losdits senho[r]s que totz los hostalz e las maiso[n]s que son ne saran construictz diens los murs del predit castet de Podenas sien fran[c]s de tot servicy empro que sien aquetz tengutz de ffar e reparar las muradas deldit loc, exceptat los portalz [...]

Item es coustuma que tot caslan de Podenas es franc sy no aquetz tenon, exceptat empero que los casla[n]s per lor mesix accordadamen[t]pagen(t) tailhes per coyta deldit castet de Podenas”.

Primerament acorden els dits senyors que tots els hostals i les cases que estan o seran construïts dins els murs del predit castell de Podenàs seran lliures de tot servei, a part que siguin tinguts de fer i reparar les muralles del dit lloc amb la excepció dels portals. Així mateix és costum que tot habitant (“castellà”) de Podenàs és lliure si no tenen aquells, però que els habitants per ells mateixos acordin pagar talles per la cura del dit castell de Podenàs.

Es pot notar l'ús de la paraula castèt (castell), per referir-se en aquest cas a la mateixa vil·la, del que es pot deduir la seva importància com a lloc defensable davant dels perills externs.

També notem l'aparició de la talla, impost que es coneix a les Valls possiblement “gràcies” al comte de Foix.

Hi trobem una cura extrema per la seguretat personal i dels béns dels veïns respecte al poder senyorial; per exemple:

“Item es coustuma que totz casla[n]s e totz habitan[t]s de Podenas sia ssegurs, sa persona e ssas causas moblas e no moblas [...] que los senho[r]s ne lors companya ne nulz autres no fassan ne prengan ne bareyan las causas tant cum sian apanhatz.”

Així mateix és costum que tots els habitants de Podenàs siguin segurs de les seves persones i de les seves coses mobles i immobles, que ni els senyors ni la seva companyia ni ningú més no facin ni prenguin ni mesclin les coses tan com siguin adobades.

Una gran part del text se centra en els usos comercials: venda de vi i d'aliment, falsificació del vi, deutes i altres.

Per a l'administració de la justícia, també es preveu el batlle:

“Item es coustuma que ly senhor poden mete justicia et bayle una [un] acordadamen el castet de Podenas, e ssengles, sy cascnun ne vol aver lo

sou; empero aquet o aquetz que elz y meteran per justicia o per justicias devon este bonnas personnas, vesif[n]s del castet de Podenas e que sian de bona famma; e devon este presentatz alz juratz del dit castet e devon jurar que leyalment se porteran en lor officy."

Així mateixa és costum que els senyors puguin anomenar un jutge i batlle, un per acord al castell de Podenàs, i sengles si cadascú vol tenir el seu; però aquell o aquells que hi posin com jutge o jutges han d'ésser bones persones, veïns del castell de Podenàs i de bon renom; i hauran de ser presentats als jurats del dit castell i jurar que duran a terme el seu ofici lleialment.

Visiblement en aquesta època més tardana, el senyor ja no podia imposar el seu batlle, sinó que havia de consensuar el seu manament en gran mesura amb la població. En fa una referència a l'ús i a l'abús que certs senyors havien fet de la figura del batlle, sobretot pel que fa al tema fiscal.

Després –i només després– de la secció dedicada al que avui anomenariem "dret mercantil", trobem la part del "dret penal". En aquest es parla de diferents tipus de delicte, del procediment a seguir i de la pena, sovint pecuniària, que el culpable hauria de pagar. Entre altres, és interessant notar el paper que els *quatre prohomes del dit loc* podia jugar, sembla als dels Cònsols a ciutats com Agén o Tolosa.

Per acabar, a costat de capítols que no desdirien en el món modern, com la prohibició de la tortura, o bé la prohibició feta als senyors d'acaparar-se dels béns dels habitants, trobem alguna resta que ens recorda que efectivament estem en temps medievals, com aquest reglament sobre l'adulteri:

"Item es coustuma que sy nulh home vesin de Podenas commeten adultery es trobat ab famma¹⁰ de Podenas vesia maridada el leyt nut ab nuda, o vestit las bragas baissadas en loc sosplictos, que pos cascun o amassa coren per lo castet de Podenas totz nutz o pagan cascus alsz senhors, entrames lo home e la fama LXVI sos VIII d de ley; e que sia lor lection de core o de pagar."

Així mateix és costum que si un home veí de Podenàs és trobat cometent adulteri amb una dona casada de Podenàs, nus al llit, o vestit amb les bragues baixades en lloc sospitós, que després corrin nus per separat o junts pel castell de Podenàs o bé que paguin cadascú 66 sous i 8 deners de multa; i que sigui seva l'escollida de córrer o de pagar.

10. Error d'una transcripció més tardana, i per altres mans? Hauria de ser *femna* en llenguadocià, o bé *hemna* en gascó.